

DIFERENȚIEREA SOCIALĂ – BAZA STRATIFICĂRII POPULAȚIEI

Gheorghe CĂLCÎI,
Dr. în filozofie, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice, AȘM

In the present paper the following main notions are analysed: social differentiation and social stratification, the interaction between these processes, the influence of social differentiation of the establishment of stratification and social mobility.

Definirea și delimitarea fenomenului de stratificare socială pornește de la o noțiune ceva mai largă – diferențierea socială. Stratificarea socială se bazează pe diferențiere, dar nu este identică ei. Diferențierea socială este procesul de apariție a instituțiilor funcțional specializate și a diviziunii muncii. Încă la începutul istoriei sale omenirea a descoperit, că diviziunea funcțiilor și muncii ridică eficacitatea activității indivizilor și a comunităților sociale, de aceea în toate societățile a existat diviziunea statuturilor și rolurilor. Totodată membrii societății în interiorul structurii sociale trebuie să fie repartizați în așa mod, ca ei să completeze diversele stataturi și oamenii să îndeplinească anumite roluri. Deși statuturile, care formează structura socială pot să se deosebească între ele, ocuparea anumitor locuri în raport unul față de altul nu-i obligatorie. De exemplu, statutul adolescentului și a tânărului care a făcut serviciul militar este diferit, însă ei nu consideră, că unul stă mai sus decât celălalt, ei pur și simplu sunt diferiți. Diferențierea socială prezintă un material social, care uneori poate să devină baza unei gradiții sociale. Cu alte cuvinte în stratificarea socială se manifestă diferențierea socială și nu invers.

Diferențierea socială este un proces universal și se datorează simultan unor factori naturali (înnăscuți), care conduc la infinita varietate a indivizilor umani (putere, sănătate, inteligență) și a unor factori sociali, care diferențiază oamenii după anumite criterii: activități desfășurate, mod de a se comporta, modul de a fi etc. După cum se observă în societate cum oamenii așa și grupurile sociale ocupă poziții inegale. Inegalitatea este o particularitate caracteristică tuturor societăților. Putem menționa că acestea au existat și în societatea primitivă, oamenii se deosebeau între ei după putere, înălțime, dibăcie etc. De rând cu caracteristicile naturale (înnăscute) asupra inegalităților existente între oameni influențează de asemenea și factorii sociali. În rezultatul activităților desfășurate unii indivizi, grupuri și straturi obțin mai mari șanse față de altele de a duce o viață decentă sau de a acumula resurse (avere, putere etc.). Măsurarea diferențierilor care se constituie între subdiviziunile nominalizate dă posibilitatea de a evidenția straturile din care este compusă societate. În așa mod societatea se prezintă nu numai ca un sistem diferențiat, dar capătă o înfățișare ierarhizată după principiul “sus” – “jos”.

Criteriile de apreciere a inegalităților sociale pot fi diferite. Acest lucru servește drept baza unei abordări multidimensionale a stratificării sociale. După cum se știe, în cercetările sociale sovietice a dominat teoria structurii de clasă a societății bazată pe abordarea unidimensională a analizei diferențierilor sociale. Criteriul determinant a fost legat de proprietate, de mijloacele de producție. Reieșind din aceste considerente, la diferite etape de dezvoltare și funcționare a societății umane se evidențiau clasele principale ale societății: sclavii și stăpânitorii de sclavi, țăranii și feodalii, proletariatul și burghezia. Însă utilizarea numai a unui criteriu, a celui “economic” nu poate explica multidimensionalitatea, care în viața reală caracteriză diferențierea socială. M. Weber extinde numărul criteriilor, introducând relațiile cu puterea și prestigiul social. Acestea permit indivizilor ocuparea pe scara ierarhică a anumitor poziții în corespundere cu

statutul deținut. P. Sororin evidențiază alte forme de diferențiere socială. Inegalitatea de avere – după cum el consideră, dă naștere la diferențierea economică. Inegalitatea în relațiile cu puterea vorbește despre diferențierea politică, iar diferențierea după modul de activitate la baza căruia stă prestigiul ne dă posibilitate să vorbim despre diferențierea profesională.

În cercetările sociologice contemporane având la baza abordările multidimensionale se efectuează diverse măsurări ale stratificării în funcție de sex, vârstă, rasă, situație materială, nivel de educație etc. Un alt concept introdus este ierarhizarea socială. Diferențele dintre indivizi pot fi concepute ca rezultat al utilizării unor criterii ne ierarhice (diferențiere orizontală) sau a unora ierarhice (diferențiere verticală). Exemplu: diferența după sex este neierarhică, cea după vârstă – ierarhică.

Ierarhizarea nu are semnificație dacă nu intervine evaluarea (valorizarea). Vom putea vorbi de o ierarhie socială sau de o inegalitate socială atunci când criteriul de ierarhizare este completat de o evaluare socială. Evaluarea este un act și nu se confundă cu o judecată particulară a cuiva, ci capătă un caracter social prin consensul judecății respective și prin mecanismele mobilizate de societate pentru a întări respectiva apreciere: recompensele morale, putere, prestigiu. Se vorbește de stratificare socială atunci când apare pe fundamentul unui criteriu o ierarhie socialmente recunoscută, conform căreia indivizii sau pozițiile sociale sunt judecați în termeni de superior – inferior, se manifestă inegalități sociale.

Sociologul american T. Parsons sublinia că ierarhia socială este condiționată de standardele și valorile culturale dominante în societate. În corespundere cu aceasta în diverse societăți odată cu schimbarea orânduirii social-politice se modifică și criteriile care determină statuturile personalității sau a grupurilor sociale. În așa mod, în societățile primitive mai mult se aprecia puterea fizică și iscusința oamenilor, în Europa medievală la cel mai înalt rang era ridicat statutul clerului și a aristocrației. Un boier sărac se bucura de un prestigiu mai înalt decât un negustor bogat. În societatea burgheză capitalul, în mare măsură, începe să determine locul și rolul omului în societate, deschide cale posesorilor de averi să se ridice în sus pe scara ierarhică. În societatea socialistă de tip sovietic proprietarii bogățiilor adesea erau nevoiți să-și camufleze averea, deoarece puteau fi trași la răspundere sub diferite pretexte. În schimb apartenența de partidul comunist, conformismul politico-ideologic, loialitatea, executarea întocmai a cerințelor înaintate de sistem se aprecia mai mult decât nivelul de instruire, competența profesională, aptitudinea de a gândi de sine-stătător și non-standard de a lua decizii responsabile. Părtinitatea devine un criteriu important de diferențiere a comunităților de oameni, care determină traiectoria și dinamica carierei profesionale a angajatului, dă posibilitate de a ocupa un post de conducere, de a ajunge în stratul nomenclaturii politice. Datorită acestor împrejurări șanse de a deține un statut mai ridicat pe scara ierarhiei sociale erau mai mari ale membrilor de partid în comparație cu cei fără de partid și de rolul acestui factor indirect trebuie de ținut cont.

Deci măsurările diferențelor ne permit aprecierea inegalităților dintre indivizi și grupuri de populație, aranjarea membrilor colectivităților umane în straturi și efectuarea analizei stratificării sociale.

În literatura sociologică noțiunea de stratificare socială se folosește în mai multe sensuri, dintre care cel mai răspândit este acela care implică orice formă de diferențiere socială, capabilă să producă elemente de particularitate pentru diverse grupuri. Alteori termenul se aplică numai în cazul utilizării unor criterii specifice de clasificare, ca de exemplu cele legate de venituri, putere, ocupații, prestigiu social, nivel de instruire etc. Deseori conceptul de stratificare socială se identifică cu cel de structură socială. Stratificarea socială este definită drept o sumă de inegalități structurale între diverse grupuri de indivizi ca o consecință neintenționată a proceselor și relațiilor sociale.

Poziția socială deținută de individ (grup social) prevede stăpânirea și folosirea de un anumit nivel de putere, privilegii, stare materială etc. în corespundere cu statutul ocupat de fiecare. Însă în realitate această corespundere deseori nu are loc.

În acest caz ne întâlnim cu fenomenul de nepotrivire a statuturilor. În plan subiectiv acest lucru este perceput ca o nedreptate și are consecințe sociale negative: frânează dezvoltarea progresistă a societății, destabilizează societatea, deteriorează climatul moral-psihologic din comunitățile de oameni etc. Drept exemplu de incompatibilitate a statuturilor poate servi poziția oamenilor de artă din Republica Moldova, în special a artiștilor de la Opera națională, care în a. 2012 au protestat de câteva ori în fața Guvernului Republicii Moldova, cerând majorarea salariilor, care sunt considerate foarte mici.

Deoarece statutul este o condiție deosebită a autorealizării personalității, omul în mod dureros percepe estimarea necorespunzătoare a activității desfășurate și a poziției lui. El fie cade într-o depresie sau alege calea luptei cu nedreptatea. De regulă, oamenii care se află în situație de incompatibilitate statutară sunt de orientare radicală. Din această categorie de populație mai des fac parte politicieni. Societatea tradițională stratificată social, care are mai multe straturi poate fi reprezentată ca o structură verticală cu trei trepte, care sunt numite de sociologi clase. Spre deosebire de straturi, clasele sunt caracterizate de un set de indici, particularități și criterii: venituri, nivel de educație, ocupație etc. Acestea sunt: clasa superioară, de mijloc și cea de jos. De multe ori clasele în interiorul lor se împart în trepte. În așa mod sociologul american U. Worner menționează că societatea americană este compusă din 6 clase:

1. clasa cea mai de sus (unește cei mai bogați oameni proveniți iarăși din oameni bogați);
2. clasa de sus, dar neprovenită din aristocrație;
3. stratul de sus al clasei de mijloc (intelectualitatea avută);
4. straturile de jos a clasei de mijloc,
5. stratul de sus a clasei de jos (muncitorii);
6. stratul de jos (liumpen proletariatul etc.) [1].

În societățile dezvoltate, clasa de sus constituie o parte nu prea mare a societății (nu mai mult de 6%). Rolul acesteia în societate are mai multe sensuri. Pe de o parte ea este proprietarul unor mijloace semnificative bănești de influență asupra puterii politice. Pe de altă parte interesul principal al acestei clase este: păstrarea și înmulțirea averii deja acumulate. Ea se află într-o contradicție permanentă cu interesele celorlalte clase ale societății. Fiind puțină la număr, ea nu devine garantul durabilității și stabilității în societate.

Rezultatele cercetărilor științifice și practica de toate zilele arată că rolul principal în structura societății, promotorul vieții sociale este clasa de mijloc. Apreciind clasa de mijloc, istoricul englez A.J. Toynbee sublinia, că civilizația occidentală este în primul rând civilizația clasei de mijloc, iar societatea apuseană a devenit modernă datorită clasei de mijloc: numeroasă și bine pregătită. În societățile, în care clasa de mijloc, din diferite motive, nu s-a constituit, deseori se manifestă instabilități social-economice și politice, procesele de modernizare a societății deseori sunt stopate [2]. Reprezentații clasei mijlocii sunt caracterizați de următoarele particularități:

- a) existența proprietății private, a averii care aduce proprietarilor venit (întreprinderi mici și mijlocii, întreprinderi comerciale, ateliere etc.);
- b) un nivel înalt de instruire (de regulă studii superioare sau medii de specialitate, se poate de vorbit de un anumit grad de proprietate intelectuală);
- c) venituri permanente, mărimea cărora se cuvine să fie egale cu veniturile medii ale populației din societatea respectivă;
- d) practicarea activității profesionale (activitate prestigioasă).

Din clasa de mijloc de regulă fac parte: antreprenorii mici și mijlocii, businessmanii (80-90% din antreprenori fac parte din clasa mijlocie), cadrele de conducere, funcționarii de stat, savanții, scriitorii, pictorii, intelectualitatea tehnico – inginerească, muncitorii de calificare înaltă, fermieri alte categorii de cetățeni înstăriți.

Clasa de mijloc este caracterizată de independența economică și de o activitate socială înaltă. Ea, în primul rând, este un strat de antreprenori, care asigură ocuparea forței de muncă și o parte însemnată a venitului național. Vederile politice ale clasei de mijloc sunt bazate pe respectarea ordinii publice, legitimitate, respectarea drepturilor omului. Ei sunt adepții unei puteri stabile în societate, nu acceptă anarhismul, samovolnicia și extremismul, sunt părtașii promovării unor reforme moderne și bine chibzuite. Fiind oponenți ai capitalului oligarhic și ținând piept mișcărilor radicale ale clasei de jos, clasa de mijloc devine forța determinantă din societate, menținând echilibrul și stabilitatea.

Pe ultima treaptă a scării sociale se află clasa de jos. Din această clasă fac parte acele categorii de populație, care sunt lipsite de proprietate, practică munci necalificate, au venituri mici care corespund nivelului oamenilor săraci sau chiar și mai mici. Tot aici se află grupurile care n-au câștiguri stabile, șomeri, elementele de clasate.

Însăși situația straturilor care fac parte din clasa de jos determină poziția lor în societate, ca instabilă. De regulă aceste straturi devin baza socială a partidelor de orientări radicale și extremiste. Dacă redăm în forma grafică stratificarea socială a societății democratice moderne, vedem că ea reprezintă un romb în care clasa de mijloc formează majoritatea societății, 60-80% din populație. Se pare că ea îndeplinește și rolul de “tampon” sau “amortizator” între clasa de sus a societății și cea de jos dând societății un caracter stabil și funcțional.

Un alt profil capătă stratificarea socială a societăților din țările în curs de dezvoltare și a unei părți însemnate din statele care s-au eliberat de regimurile totalitare. În această parte a lumii stratificarea prezintă o piramidă plată, unde în partea de jos la baza ei este situată de asemenea clasa de jos, dar aici ea constituie majoritatea populației. Partea de sus este reprezentată de clasa dominantă și cea mijlocie, care împreună formează o minoritate (circa 30%) din populație. În Republica Moldova, conform calculelor noastre, sa creat aceeași situație. Clasa de jos cuprinde 70-75% din populație. Stratul de sus întrunește aproape 1%. Restul revine clasei de mijloc.

Trebuie să avem în vedere că profilul stratificării poate să se modifice, însă aceasta are anumite limite. Egalitatea și dezvoltarea stratificării pe orizontală duce la distrugerea economiei, la anarhie și dezordonarea vieții sociale.

Creșterea intervalului între straturi pe verticală, distanțierea între scări fără limite poate duce la urmări catastrofale. Referindu-se la aceste fenomene P. Soroclin menționa că există un punct al “saturării”, în rezultatul căruia societatea nu poate merge înainte fără a nu provoca cataclisme sociale. Atunci când se ajunge la punctul nesuferinței, construcția socială poate să se dărâme, iar straturile ei superioare răsturnate [3]. Analiza structurii ierarhice a societății arată că ea nu este un element amortit, dar se află într-o mișcare perpetuă. În cadrul acestei mișcări au loc oscilații și deplasări atât pe orizontală cât și pe verticală. Atunci când vorbim despre schimbările din grupul social sau a pozițiilor indivizilor apare fenomenul de mobilitate socială. Mobilitatea poate fi orizontală (în cazul în care are loc tranziția unei persoane dintr-un grup profesional sau dintr-o localitate, în altă comunitate socială însă egală după statutul lor). Mobilitatea verticală înseamnă trecerea unui individ sau a unui grup social pe o poziție socială mai superioară, obținând în așa mod prestigiu, venit mai mare și acces înalt la putere.

Revoluțiile, confruntările militare între state, alte cataclisme sociale duc și ele la schimbări fundamentale în structura socială a populației. În rezultat se produc schimbări radicale în stratul superior și răsturnarea de la putere a elitei vechi, apariția unor clase și

grupuri sociale noi, are loc o mobilitate totală a populației. De exemplu, revoluția socialistă a transformat pe țărani din stăpâni ai terenurilor agricole în colhoznici, proprietatea lor fiind naționalizată. Tranziția la relațiile de piață sau revoluția antisocialistă ia împrăștiat din nou pe țărani cu pământ și cote valorice din patrimoniul gospodăriilor colective, toți au devenit proprietari.

În perioadele de stabilitate socială mobilitatea crește, în special atunci, când au loc refaceri structurale ale economiei. În aceste împrejurări instruirea, nivelul de educație devine a cea “locomotivă socială”, care determină mobilitatea verticală. Rolul studiilor crește nespun de mult în condițiile tranziției de la societatea industrială la cea informațională.

Mobilitatea socială îl plasează pe om în centrul adaptării lui la condițiile noi a mediului sociocultural. Aceste procese de regulă nu sunt simple. Omul care a fost rupt de la modul lui obișnuit de viață, de la valorile tradiționale n-a fost în stare să se adapteze la normele și valorile comunității noi, să pomenit pe marginea a două culturi, devenind persoană marginală. Aceasta e caracteristic pentru migranți, numărul cărora în Republica Moldova constituie circa 400 mii oameni. În aceste condiții omul simte disconfort și stresuri. Marginalitatea masivă creează probleme sociale de proporții. Aceste procese, de regulă, sunt caracteristice societăților, care se află la răscrucea perioadelor istorice.

În concluzie vom menționa, că diferențierea socială este procesul prin care membrii societății se delimitează între ei datorită influenței unor factori sociali și a activităților desfășurate. Ea indică locul indivizilor în categorii, grupuri și straturi sociale în conformitate cu statutul social deținut de către ei, iar societatea devine stratificată social.

Referințe bibliografice

1. Worner U. Философская энциклопедия.
<http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc.-philosophy>.
2. Тоунбее А.Д. Теория локальных цивилизаций.
<http://www.gumer.info/biblioteca/Buks/Histor>.
3. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество.
<http://www.gumer.info/bibliotec-Buks/sociology/Soroc/2/15.php>.